

ГЕНІЙ ЗНАЙОМИТЬСЯ ЗІ СВЯТИНЕЮ.

Шевченко й Пересопницьке євангеліє

У серпні цього року виповнюється 450 років з часу написання видатної пам'ятки нашої культури — Пересопницького євангелія. Це дивний твір, який зумів пережити воєнні лихоліття, «переїжджав» з одного місця на інше, іноді зникав, але з'являвся знову. Щось було в ньому містичне. І зараз на цьому євангелії президенти України дають присягу.

Як відомо, цю пам'ятку почали писати 15 серпня 1556 р. в Троїцькому монастирі села Двірець, що неподалік сучасного міста Ізяслава (райцентр Хмельницької області), а завершили роботу 29 серпня 1561 р. в монастирі Різдва Богородиці в селі Пересопниця (зараз село Рівненського району). Книгу замовила й, відповідно, фінансувала княгиня Настасья (Анастасія) Юріївна Жеславська (Заславська), що походила з князівського роду Гольпанських. Їй допомагала дочка Ганна-Євдокія, а також її зять Іван Федорович Чорторийський.

Після написання євангеліє тривалий час зберігалось в Пересопницькому монастирі, про що, зокрема, свідчить інвентарний список цієї обителі 1600 р. Однак у 1630 р. монастир припинив своє існування. Його власник, князь Миколай Чорторийський, який дотримувався католицького віровизнання, звернувся до короля Сигізмунда III з проханням передати обитель Клеванській єзуїтській колегії. Король відразу видав грамоту, згідно з якою монастир разом з майном та земельними угіддями ставав власністю єзуїтів. Очевидно, в їхні руки й потрапило Пересопницьке євангеліє.

На якийсь час пам'ятка загадково зникає, щоб потім з'явитися, але вже на початку XVIII ст. і в центральній Україні. Зрештою, євангеліє опинилося в руках гетьмана Івана Мазепи. У 1701 р. він подарував цю книгу Переяславському кафедральному собору, який було споруджено за його кошти. 17 квітня того року було зроблено відповідний дарчий запис у євангелії.

Майже сто років воно зберігалось в соборі, а потім опинилося в бібліотеці Переяславської духовної семінарії. Тут його виявив археограф Осип Бодянський, який у п'ятому числі «Журнала Министерства народного просвещения» за 1838 р. опублікував інформаційну статтю про цю пам'ятку.

Десь наприкінці 1845 р., перебуваючи в Переяславі, з Пересопницьким євангелієм мав змогу ознайомитися Тарас Шевченко.

Як це сталося і за яких обставин?

Уперше до Переяслава Шевченко прибув у середині серпня 1845 р. Тут його чекав давній друг, міський лікар Андрій

Осипович Козачковський — корінний переяславець, син ректора місцевої семінарії. Спочатку навчався в цій семінарії, потім закінчив у Петербурзі медико-хірургічну академію. Служив лікарем на Балтійському флоті. У 1841 р. познайомився з Шевченком. Захоплювався творчістю поета. Сам теж намагався віршувати. До речі, Козачковський непогано знав вищезгаданого Осипа Бодянського. Можливо, саме він звернув увагу вченого на Пересопницьке євангеліє.

У Козачковського Шевченко пробув до двох тижнів. За цей час поет познайомився з містом, його околицями, змалював Покровську, Михайлівську церкви, Вознесенський собор та інші пам'ятки. Далі, у вересні-жовтні, Кобзар побував на своїй малій батьківщині — на Канівщині, а також у Миргороді, Лубнах та інших місцях центральної України.

На початку листопада він знову прибув у Переяслав до Козачковського. Загалом осінь 1845 р. була надзвичайно плідною у творчості Шевченка: він написав чимало відомих творів — поеми «Єретик», «Сліпий», «Кавказ», «Наймичка», містерію «Великий льох», деякі поезії. Також багато малював.

Ще в серпні Шевченко як випускник Петербурзької академії художеств налагодив зв'язки з Київською археографічною комісією. Ця комісія реально почала функціонувати в березні 1845 р. при канцелярії київського генерал-губернатора Дмитра Гавриловича Бібікова. Очолював її Микола Еварестович Писарєв. Для потреб комісії виділялися кошти, а головним її завданням було

віднайдення та вивчення пам'яток «руської старовини» в Київській, Подільській та Волинській губерніях.

Таке завдання, щоправда, мало чітко виражений ідеологічний характер і цілком узгоджувалося з тодішньою імперською політикою російського уряду. Адже в той час у губерніях, котрі входили до складу Київського генерал-губернаторства, панівною верствою залишалася польська католицька шляхта. Вона розглядала Правобережну Україну як територію свого домінуючого впливу. Російські ж ідеологічні структури, в т.ч. й Київська археографічна комісія, мали на меті демонструвати претензії Росії на цю територію, утвердити думку, що тут споконвіку домінувала «руська», власне російська, народність і супутнє їй православ'я. Тим самим заперечувалося право польської шляхти на цю територію.

Однак, незважаючи на російську імперську спрямованість, діяльність Київської археографічної комісії в багатьох моментах виявилася позитивною для українців. Матеріали, що збиралися членами комісії, мали часто не стільки проросійський, скільки проукраїнський характер. Відповідно, новочасний український національний рух, який переживав період свого становлення, отримав у її особі непоганого союзника. Це був один з небагатьох випадків, коли російські структури працювали (принаймні частково) на українську ідею.

Очевидно, вирушаючи до Переяслава й подорожуючи восени землями центральної України, Кобзар виконував якісь завдання Київської археографічної комісії. 18 листопада 1845 р. загальні збори Академії художеств постановили присвоїти Шевченкові звання некласного художника. Це давало йому підстави оформити свої відносини з Київською археографічною комісією. 28 листопада Шевченко побував у Києві, одержав від комісії гроші для поїздки з метою дослідження пам'яток старовини. 10 грудня він вже офіційно був затверджений співробітником комісії.

Виконуючи це завдання, Шевченко зацікавився старими книгами, що знаходилися в бібліотеці Переяславської семінарії. Серед них було й Пересопницьке євангеліє. Судячи з усього, пам'ятка справила на поета сильне

враження і тому він залишив про неї запис у своїх археографічних нотатках. Ось зміст цього запису:

«В скромной семинарской библиотеке хранится два Евангелия, писаны на пергамене изяшными славянскими буквами, черни- лом и киноварью — с прекрасными разноцветными рисунками по золоту. Первое писано в 7053 году... Второе Евангелие, также на пергамене, изящнее и рас- кошнее первого, писано малороссийским наречием [1556] года, с надписью на краях первых листов...» Далі наводився дарчий запис гетьмана Івана Мазепи, який передав книгу Переяславській єпархії: «Сіє Евангеліє прислано и дано отъ Ясновельможного Его милости пана, пана Іоана Мазепы, войскъ царського пресвітлаго величества запорозкихъ, обоихъ сторон Днипра Гетмана, и славного чина Святого Апостола Андрея кавалера до престола Переяславского епископского, который отъ его жъ милости созданъ отъновленъ, и драгоценными утварями украшенъ при преосвященномъ епископи Захаріи Корниловычи року [1701] апреля [17]день».

«Это Евангелие, — далі вказував Т. Шевченко, — подробно описано г. Бодянским в «Журнале Министерства народного просвещ[ения]» №5, 1836 года, м. май».

Із цього запису видно, що Шевченко знав про існування цієї пам'ятки з опису Бодянського, із яким він особисто

знався. Тут доречно сказати кілька слів про цього вченого, оскільки контакти з ним були важливими для Шевченка. Бодянський закінчив філологічний факультет Московського університету в 1834 р. У 1837 р. був відряджений Міністерством народної освіти за кордон для вивчення літератури та історії західних та південних слов'ян. Навчався у П.Й. Шафарика. Працював у бібліотеках Праги, Відня, Будапешта. Повернувшись до Росії в 1842 р., обіймав посаду професора кафедри слов'янської філології Московського університету. Викладав чеську, польську, сербську мови та літератури, порівняльну граматику слов'янських мов. Позналилися Бодянський та Шевченко в лютому 1844 р. в Москві. Зустрічалися вони і в 1845 р.,

листувалися. Бодянський зацікавив Шевченка історією чехів та постаттю Яна Гуса, а також працями Шафарика. Ці зацікавлення стали одним із поштовхів до написання поеми «Єретик». Нагадаємо, що цю поему було написано восени 1845 р., приблизно в той самий час, коли Кобзар познайомився з Пересопницьким євангелієм.

Очевидно, саме Бодянський звернув увагу Шевченка на Пересопницьке євангеліє. Адже недаремно в своїх археографічних нотатках письменник посилається на статтю цього вченого в «Журнале Министерства народного просвещения». Бодянський знав, що ця пам'ятка перебуває в Переяславській семінарії, що вона може зацікавити Кобзаря.

Звісно, жанр археографічних нотаток не передбачав глибокий і всебічний опис пам'ятки. Та й сам Шевченко не був спеціалістом у сфері археографії. Однак цікаво глянути, на які моменти він звернув увагу.

Письменник передусім указав на естетичну цінність пам'ятки, на те, що вона зроблена мистецьки, естетично витончено і є «розкішною». Дійсно, естетична вартість пам'ятки надзвичайно висока. Друге, на що звернув увагу Шевченко, — це те, що пам'ятка написана «малоросійським нарiччям», тобто українською мовою. Як відомо,

Пересопницьке євангеліє було одним із перших пам'яток офіційної книжності, написаних цією мовою. Правда, не весь текст євангелія був перекладений українською. Принаймні перше, євангеліє від Матвія, було близьким до старослов'янської основи. Інші ж євангелія, особливо від Луки, наближалися до мови народної.

Певно, Шевченко не випадково зауважив, що євангеліє написане «малоросійським наречієм». Він, попри деякі нюанси, був прихильником широкого використання розмовної української мови, піднесення її на рівень елітарний. Так, Кобзар навіть засуджував Григорія Сковороду за те, що той не писав свої твори цією мовою. Тому для Шевченка Пересопницьке євангеліє як пам'ятка української писемності було дуже цікавим.

І, нарешті, варто звернути увагу на те, що письменник у своїх

археографічних нотатках наводить повністю дарчий запис Мазепи. Можна, щоправда, це списати на те, що цей запис знаходився на початку книги й впадав у вічі. Однак нам здається, що справа не лише в цьому. Шевченко загалом обережно ставився до постаті Мазепи, практично ніде в своїх творах не згадував цю історичну особу. Та все ж він знав про меценатську діяльність цього опального гетьмана, якого проклинала Російська православна церква. І тому, можливо, спеціально звернув увагу в своїх археографічних нотатках на меценатство Мазепи.

По-своєму символічно, що свою офіційну роботу в Київській археографічній комісії Шевченко фактично почав з вивчення Пересопницького євангелія. І хоча дослідження ним цієї пам'ятки не було вичерпним, все-таки поет зумів звернути увагу на її важливі моменти.

Петро КРАЛЮК 27 травня 2011 р.